
El transport de la neu del Montseny i del glaç del Vallès a Barcelona al segle XVIII

**Gemma Font,
Joaquim Mateu,
Sandra Pujadas
i Jordi Tura**

Museu Etnològic del Montseny

Resum

El Montseny conserva un dels conjunts de pous de neu més importants del país. Les restes físiques dels pous que encara avui dia es conserven ens parlen d'un aprofitament i comerç del recurs natural de la neu prou important per a l'economia pagesa. El segle XVIII és el moment de màxim aprofitament d'aquest recurs natural, clarament dirigit al consum exterior i que supera la clàssica economia pagesa d'autoabastament.

El transport de la neu des de la muntanya a la ciutat suposava un gran esforç en homes i bestiar de càrrega. Un document d'arrendament de la neu del Montseny de l'any 1765 ens detalla el recorregut que seguien els homes des dels cimals de les Agudes i el transport del glaç des dels pous del Vallès a la ciutat de Barcelona, esmentant l'organització dels carreters i el pagament del transport. La neu del Montseny era la que provenia de més lluny per abastar la ciutat de Barcelona i també la que requeria un major esforç econòmic i humà per transportar-la.

Paraules clau

Etnologia, oficis tradicionals, pous de neu, història moderna, transport

Resumen

El transporte de la nieve del Montseny y del hielo del Vallès a Barcelona en el siglo XVIII

El Montseny conserva uno de los conjuntos de pozos de nieve más importantes del país. Los restos físicos de los pozos, que aún hoy en día se conservan, nos hablan de un aprovechamiento y comercio del recurso natural de la nieve, elemento importante para la economía de la sociedad rural. El siglo XVIII es el momento de máximo aprovechamiento de este recurso natural, claramente dirigido al consumo exterior y que supera la clásica economía rural autosuficiente.

El transporte de la nieve desde la montaña a la ciudad suponía un gran esfuerzo en hombres y animales de carga. Un documento de arrendamiento de la nieve del Montseny del año 1765 nos detalla el recorrido que seguían los hombres desde la zona alta de Les Agudes y el transporte de hielo desde los pozos del Vallès a la ciudad de Barcelona, detallando la organización de los transportistas y el pago del transporte. La nieve del Montseny era la que procedía de más lejos para abastecer la ciudad de Barcelona, y también la que requería un mayor esfuerzo económico y humano para su transporte.

Palabras clave

Etnología, oficios tradicionales, pozos de nieve, historia moderna, transporte

Abstract

Transporting Snow from Montseny and Ice from the Vallès Region to Barcelona in the 18th Century

The Montseny area conserves one of the most important series of 'snow wells' in the country. The physical remains of these constructions bear witness to the significance of the past use and commerce in this natural resource, of importance to the farmers' economy. The 18th century was the time of greatest trade in this natural resource, clearly directed at consumption exterior to the place of production and going beyond the classical farmers' economy of self-sufficiency.

Transportation of the snow from the mountain to the city involved great efforts by people and beasts of burden. A snow leasing document from Montseny from the year 1765 indicates the itinerary followed by the transporters from the peaks of Les Agudes and those transporting ice from the 'ice wells' in the Vallès region to the city of Barcelona, also mentioning how the cart drivers were organised and payment for the transport. The Montseny area was the farthest point supplying snow to the city of Barcelona and it therefore required the greatest economic and human effort to transport this snow.

Keywords

Ethnology, traditional trades, 'snow wells', modern history, transport

Foto 1. Sector obac de les Agudes vist des de Sant Marçal.

Les restes físiques de pous de neu i congestes presents en els cimals del Montseny han despertat l'interès de nombrosos estudiosos. Inventaris com el de López (1992) o l'I-PEM (1999) ressalten la importància de la conservació d'aquestes estructures de caràcter rural i perfectament integrades a la muntanya.

Des d'època baixmedieval però, sobretot, a partir del segle XVII, el Montseny esdevingué un rebost que subministrava productes forestals i naturals als nuclis de població propers, en especial a la creixent ciutat de Barcelona. A partir d'aquest moment s'aprofitaren els circuits comercials oberts amb l'explotació dels recursos forestals (fusta, llenya, carbó...) per introduir un nou producte en el mercat: la neu del Montseny.

En termes socioeconòmics, el comerç de neu en època moderna significà un complement important per a la magra i sovint oportunista economia pagesa de la muntanya, i un bon exemple d'aprofitament dels recursos ambientals. En els segles XVII-XVIII i fins ben entrat el segle XIX, la neu esdevingué un recurs natural significatiu per a l'economia «tradicional» de la zona de muntanya, que sobrepassa l'autoconsum i és equiparable, quant a sistemes de treball i rendiment econòmic, a l'explotació dels recursos forestals.

Les primeres notícies de pous de neu del Montseny

En època medieval es documenta l'ús de la neu i el gel per a usos terapèutics i medicinals, però no serà fins a la difusió de la impremta en el Renaixement que el consum de neu i glaç esdevindrà popular, moment en què apareixen nombrosos tractats mèdics justificant els avantatges de beure líquids freds. D'entre els metges que escriuen sobre el tema, destaquem el metge de Vic Francesc Micó, autor de l'obra *Alivio de los sedientos en el qual se trata la necesidad que tenemos de beber frío, y refrescado con nieve, y las condiciones que para esto son menester y quales cuerpos lo pueden libremente soportar*. Obra escrita l'any 1576, on s'esmenta per primera vegada la manera de conservar la neu als pous del Montseny:

«... En nuestros tiempos agora, y aquí a Barcelona, en los montes que vulgarmente llaman Montseny y en S. Llorente... se encierra de invierno y se conserva para el estío deste modo. Hazen unos grandes fosos a manera de pozos... Hinchán despues todo aquel pozo de nieve, y por el derredor ponen para que se conserve mejor, y pisan la bien,

y aprietan con unos maderos reziamente o con maças. Y quando están llenos ponen encima paja, y de maderos... o troncos de arboles, hazen como un tejado, y cubrenlo muy bien después de tierra, y encima algunas tejas, por manera que quando llueve el agua no pueda entrar...»

L'opuscle de F. Micó ens permet observar que el sistema d'emmagatzematge de la neu a la muntanya ha estat el mateix fins ben entrat el segle XIX, amb pous excavats a terra i coberts amb branques, bruc i, fins i tot, teula, que evitava l'entrada d'aigua de la pluja. El sistema de transport era amb portadores foradades de la base, que permetia que l'aigua del desglaç s'escolés, i que es cobrien molt bé amb palla menuda o boll, sistema que també s'esmenta en la documentació de can Cervera de mitjan segle XIX.

Pocs anys després, el jesuïta Pere Gil, l'any 1600 en la seva obra *Llibre primer de la històrica Cathalana en lo qual se tracta de Historia o descripció natural ço es de cosas naturals de Cathaluña*, esmenta l'existència de pous de neu al Montseny:

«...La muntanya del Montseny, després dels Pirineus és la més alta de Catalunya. Sempre en aquesta muntanya exceptuant els mesos de juliol i agost hi ha neu. Les pous de neu que hi ha són per a fer gel i servir durant l'estiu a la ciutat de Barcelona i per d'altres ciutats i viles i llocs veïns. Seria llarga cosa el descriure-les.»

El segle XVII és el període d'esplendor d'aquesta indústria arcaica; en línies generals, en aquest moment es construïren nombrosos pous, sobretot en el litoral mediterrani, lligat al transport marítim fins als grans centres consumidors. De fet, el primer pou documentat és el pou del Comte que apareix en la documentació del vescomtat el 1598, i ben aviat, el 1606, s'esmenten els pous del camp de Cent Sous de Matagalls i el de Viladecans a l'avesa de Vallforner, en un dels primers contractes d'aprovisionament de neu per a la ciutat de Barcelona.

Al segle XVIII el comerç de la neu es consolida i esdevé una indústria popular. L'auge del comerç de la neu al segle XVIII es vincula amb el moment històric de màxim aprofitament dels recursos naturals de la muntanya (fusta, carbó...), com a complement de l'economia pagesa. El comerç de la neu és un comerç dirigit cap als mercats exteriors que supera la clàssica economia pagesa d'autoabastament i que és comparable amb el negoci dels productes forestals. El destí és la ciutat de Barcelona però també algunes poblacions costaneres com Mataró i Arenys, i està relacionat amb la conservació d'aliments (peix) per al transport marítim. En la documentació de Can Cervera de mitjan segle XIX també s'esmenta el comerç de la neu del Montseny amb Vic i amb les ciutats de València i Mallorca.

Els convenis mercantils entre els pagesos propietaris dels pous se succeeixen al llarg dels segles XVIII i XIX. En aquests moments es fossilitzen per escrit les formes contractuals mercantils entre els propietaris dels pous i l'encarregat de l'aprovisionament de la neu a les ciutats a través dels protocols notariais i de documentació privada.

Un exemple de contracte mercantil.

L'aprovisionament de la neu i el glaç per a la ciutat de Barcelona l'any 1765

A l'Arxiu Històric de Protocols de Barcelona es conserva el contracte mercantil per als anys 1765-70 entre l'admi-

nistrador de la neu de la ciutat de Barcelona i la companyia de neu del sector de les Agudes, formada pels propietaris Cervera, Deumal, Masmiquel del Montseny i Josep Molins de Viladrau, per als pous situats a les Agudes i al bac de Sant Marçal. En aquest document es detalla curosament la quantitat de neu comprada i l'obligació de proveïment, els sistemes d'empouament i el transport de la neu del Montseny i del glaç del Vallès a la ciutat.

Per a aquest any s'obliga contractualment els propietaris dels pous i congestes a empouar unes 6.500 càrregues de motllo de neu. Els dos pous de Cervera i els dos de Molins situats a la costa del Montseny, més el pou de Deumal situat a la parròquia del Montseny han d'empouar un total de 5.000 càrregues, és a dir, unes 600 tones de neu. A més de la congesta de Salvador Masmiquel situada a les Agudes, amb una capacitat de 1.000 càrregues (120 tones), i el pou del Comte, que sense acabar d'omplir s'adjudica per la quantitat de 400 càrregues. També s'esmenta que en cas que aquests pous no tinguessin prou capacitat per empouar les quantitats sol·licitades, s'utilitzarien les congestes situades a prop. Estem parlant d'un total aproximat de 6.500 càrregues de neu picada i emmotllada, que suposen aproximadament unes 780 tones de neu que fou transportada a la ciutat de Barcelona des dels cimals del Montseny anualment durant el quinquenni 1765-70. El preu per càrrega era de 6 sous que es pagaven al propietari del pou, qui al seu torn pagava als empouadors, fusters, traginers... A mitjan segle XIX el jornal d'un empouador era de 2 pessetes,¹ equiparable al salari d'un jornalier agrícola sense manutenció.

La gran demanda del producte des de la ciutat de Barcelona feia necessari també l'aprovisionament de glaç provinent dels pous del Vallès, els esmentats en el document de 1765 són: pous de glaç d'en Coll i d'en Barrera a Lliçà de Vall, de l'Avancó i de Fontmolsa a Tagamanent, de Ribatallada i del Verdaguer a Balenyà, i el forn de Vidre a Granollers.

Segons el document, l'avís d'empouament es donava el dia 8 de febrer, moment en què començaven els treballs d'emmotllar la neu, piconar-la i col·locar-la dins els pous. Al llarg dels mesos següents l'activitat continuava després de cada nevada i, més enllà de la primavera, les tasques es reduïen a la cobertura dels pous amb branques i fulles per evitar el desglaç. Finalment, la neu piconada s'extreia a partir del dia 1 de juliol i diàriament es carregava als baiards i es baixava fins a Sant Pere de Vilamajor, des d'on es transportava amb carruatges a la ciutat. Es pagava la totalitat de càrregues empouades el dia 15 de juliol, prèviament a la supervisió d'un enviat per evitar el frau.

Les tasques d'empouament i transport de la neu als pous dels cimals del Montseny donaven feina a la gent dels veïnats del poble de Montseny (les Casetes, Vila-seca i Pocafarina), els empouadors provenien bàsicament dels masos de la zona (Deumal, Baiés, Vilardell, can Lluís, can Mansió, Cervera, Jovany, cal Mató, cal Xerric, can Ginesta, can Pere Castanyer...), els propietaris de masos recorrien a les feines de la neu per aconseguir un complement econòmic en època de baixada de les feines agrícoles. Segons la documentació del mas Cervera de 20 a 25 jornalers treballaven en aquestes tasques cada campanya. També s'esmenta el treball de les dones que bàsicament es dedicaven a co-

brir amb brancatge els pous els mesos d'estiu i que cobraven la meitat del jornal dels homes. Les tasques també aportaven ingressos a artesans del veïnat, com els fusters que arreglaven els motlles de fusta i els baiards que baixaven la neu, els ferrers que reparaven les eines i, sobretot, els traginers, encarregats de baixar la neu fins a Sant Pere.

El transport de la neu fins a la ciutat de Barcelona

En el contracte d'aprovisionament del 1765 s'especifica acuradament el sistema de transport de la neu fins a la ciutat de Barcelona. L'administrador de la neu arrenda per cinc anys consecutius el transport del glaç dels pous del Vallès, que diàriament ha d'arribar a la ciutat de Barcelona amb carreta amb tendal i empostissada. Dels pous d'en Coll i Barrera de Lliçà i del de Granollers surten les carretes a les 4 de la tarda i fan nit a l'Hostal de Montcada, d'on sortiran l'endemà al matí i entraran a Barcelona en obrir el portal. Per als de l'Avancó i Fontmolsa les carretes surten entre les 6 i les 7 del matí i fan nit a Montcada, d'igual manera l'endemà en obrir el portal entren a la ciutat. Finalment, per al de Ribatallada carreguen a la nit i entren a Barcelona l'endemà al matí i si carreguen al matí entraran a la ciutat a la tarda del mateix dia.

Quan transporten la neu del Montseny, l'arrendador de la neu de Barcelona fa baixar la neu amb matxos dels pous i congestes dels cimals del Montseny fins a Vilamajor, on la carregaran als carros de la forma següent, un primer comboi es dirigirà fins a Montmeló, on canviaran el bestiar de la carreta sense moure la càrrega fins a Barcelona, on de

Figura 1. Mapa del transport de la neu del Montseny i del Vallès a la ciutat de Barcelona.

1. Segons la documentació patrimonial de Can Cervera.

Foto 2. Pou del Comte.

nou canviaran de bestiar i tornaran a Vilamajor de buit, per carregar la neu i baixar-la fins a Montmeló. L'hora de carregar la neu a Sant Pere és entre la 1 i les 2 de la tarda per arribar l'endemà al matí a Barcelona. També s'obligà l'arrendador dels carros a arreglar els sotracos de les carreteres perquè fossin transitables.

Finalment, podem concloure que el comerç de la neu del Montseny esdevingué un negoci important per a la gent de muntanya. Els treballadors que empouaven la neu, majoritàriament homes però també dones, obtenien uns recursos econòmics extres en temps de baixes feines agrícoles. D'altra banda, els masos propietaris de pous iniciaren un comerç exterior de gran volum econòmic, que mobilitzava sectors importants de població en èpoques concretes de l'any i que els va permetre entrar en l'època daurada del camp català i engrandir els casals, construir cases noves i adquirir propietats.

Bibliografia

ARXIU HISTÒRIC DE PROTOCOLS DE BARCELONA. Bruguera Rossell, Juan: *Decimum quintum manuale*, 1765.
GALLARDO, Antoni (1933). «El glaç natural. Indústria ru-

Foto 3. Detall d'un pou de neu del sector obac de les Agudes.

ral que desapareix». *Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya*, núm. 455. Barcelona: Centre Excursionista de Catalunya, Barcelona.

GARRABOU, Ramon; PLANAS, Jordi (ed.) (1998). *Estudi agrícola del Vallès (1874)*. Granollers: Museu de Granollers. 287 pàgines.

GIL, Pere (1600). *Llibre primer de la històrica Cathalana en lo qual se tracta de la Història o descripció natural, ço es de coses naturals en Cathaluña*.

LÓPEZ, Joan (1992). «Els pous de neu i de glaç del Montseny». *Monografies del Montseny*, núm. 7. Viladrau: Amics del Montseny.

MICÓ, Francesc (1576). *Alivio de los sedientos: en el qual se trata la necesidad que tenemos de beber frío y refrescado con nieve, condiciones que para esto son menester y quales cuerpos lo pueden libremente suportar*. Barcelona: Casa de Diego Galván.

MUSEU ETNOLÒGIC DEL MONTSENY (1999). *Inventari del Patrimoni Etnològic del Montseny*. Barcelona: Centre de Promoció de la Cultura Popular i Tradicional Catalana, Generalitat de Catalunya.

NUET, Josep (1970). «Els pous de neu del Montseny». *Muntanya. Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya*, núm. 650. Barcelona: Centre Excursionista de Catalunya.

PLADEVALL, Antoni (1992). «El negoci de la neu al Montseny». *La Sitja del Llop. Revista del Montseny*, núm. 3. Campins: Coordinadora per a la Salvaguarda del Montseny. «Un document interessant». *Butlletí de l'Agrupació Excursionista de Badalona*, núm. 34. Badalona: Agrupació Excursionista de Badalona, 1937.